

Pukovnik

BRANISLAV MIHAILOVIĆ

Konferencija u Stokholmu — nastavak procesa započetog u Helsinkiju

Konferencija o merama za jačanje poverenja i bezbednosti i razoružanje u Evropi, održana u Stokholmu od januara 1984. do septembra 1986. godine, deo je Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnji (KEBS), čiji je specifičan zadatak bio da razradi mere koje bi doprinele jačanju međusobnog poverenja i bezbednosti zemalja Evrope. To je nastavak procesa koji je započet u Helsinkiju 1973. godine, pa i dokumenat koji je usvojen u Stokholmu predstavlja dalje usavršavanje onog dela Završnog dokumenta iz Helsinkija u kojem su obrađena pitanja vezana za bezbednost u Evropi.

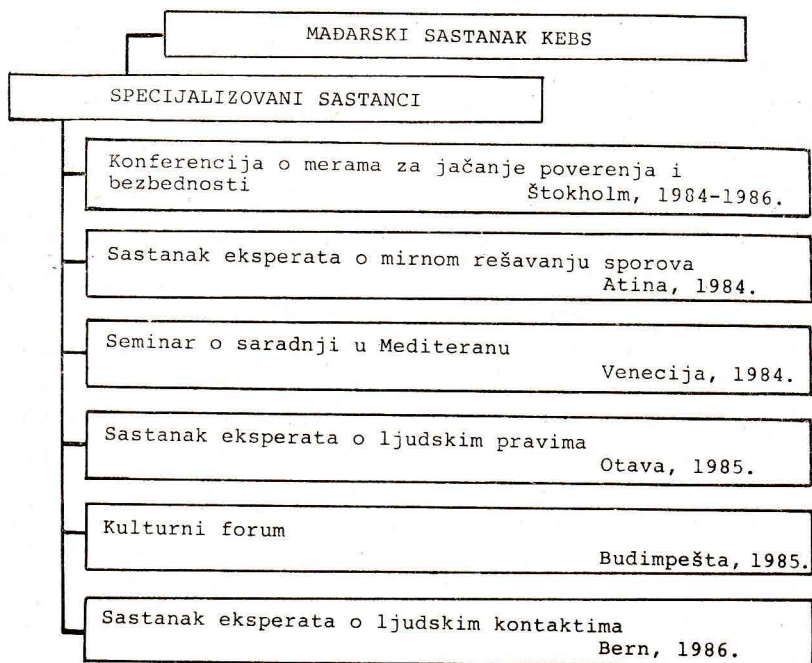
Da bi se pravilno sagledao značaj dokumenta usvojenog na stokholmskoj konferenciji i njegov doprinos popuštanju zategnutosti, neophodno je da se pođe od ocene efikasnosti mera predviđenih Završnim dokumentom iz Helsinkija i od uslova koji su bili u Evropi u vreme donošenja odluke o održavanju konferencije.

U Završnom dokumentu su predviđene dve osnovne mere u oblasti jačanja poverenja: prethodna najava vojnih aktivnosti i pozivanje posmatrača. Politički momenat u kome je održan sastanak u Helsinkiju i činjenica da je to bio prvi prodor u oblasti u kojoj je konzervatizam bio veoma izražen, nisu dozvolili da se ode dalje od principa dobrovoljnosti koji je, i pored preuzete političke obaveze da se dogovorene mere sprovode, omogućavao da se, u određenoj situaciji, ta obaveza zanemari. No, i pored svoje nesavršenosti,

Završni dokument iz Helsinkija veoma je značajan jer je postavio osnove za dalju razradu mera za jačanje poverenja i bezbednosti.

Odluka o održavanju stokholmske konferencije doneta je na madridskom sastanku KEBS, 1983. godine. To je bio period u kojem su zaoštrevanje u odnosima i konfrontacija između supersila kulminirali, odnosno period u kojem se kriza detanta potpuno jasno manifestovala. Takvi odnosi između supersila, praćeni tendencijom daljeg pogoršavanja, s jedne strane, i velika zainteresovanost van-blokovskih i dela blokovskih zemalja za uspešan ishod madridskog sastanka u celini, a posebno u oblasti vojnih aspekata evropske bezbednosti, s druge strane, uslovili su neuobičajeno dugo trajanje sastanka. Uprkos napetosti izazvane oštrom blokovskom konfrontacijom, sastanak je uspešno okončan, a postignuti rezultati su trasirali put za nastavak procesa započetog u Helsinkiju. Jedan od najznačajnijih rezultata madridskog sastanka je odluka o održavanju specijalizovanih sastanaka posvećenih raznim pitanjima, u okviru kojih odluka o održavanju Konferencije o razoružanju u Evropi (KRE) zauzima istaknuto mesto (šema 1).

Šema 1

Konferenciji o razoružanju u Evropi postavljen je zadatak da preduzme, po fazama, nove, efikasne i konkretne korake, koji će doprineti jačanju poverenja i bezbednosti i ostvarivanju razoruža-

nja, čime bi obaveza država da se u međusobnim odnosima uzdržavaju od pretnje silom ili upotrebe sile dobila svoj praktični značaj. U prvoj fazi KRE, na konferenciji u Stokholmu, trebalo je pregovarati i usvojiti međusobno dopunjujuće mere za jačanje poverenja i bezbednosti namenjenih da smanje opasnost od vojne konfrontacije u Evropi. Predviđeno je da se na osnovu postignutih rezultata na konferenciji u Stokholmu i drugim pregovorima iz oblasti bezbednosti i razoružanja, na narednom sastanku KEBS u Beču, razmotri način nastavka rada, uključujući i eventualnu dopunu ili zamenu mandata za sledeću fazu Konferencije o razoružanju u Evropi.

Mandatoma su određeni i konkretni uslovi u kojima je stokholmska konferencija trebalo da se održi, kao i zona u kojoj će se primenjivati mere. Od velikog značaja je odredba mandata po kojoj je princip dobrovoljnosti, koji je primenjen u Završnom dokumentu, zamenjen principom obaveze pridržavanja mera. Međutim, mandat je imao i svojih nedostataka. *Prvo*, postojeći vidovi oružanih snaga su različito tretirani. Težište je usmereno na aktivnosti kopnene vojske, a snage ostalih vidova su obuhvaćene samo kada direktno podržavaju snage kopnene vojske. *Drugo*, morski i vazdušni prostor, koji okružuje Evropu uključen je u zonu u kojoj se primenjuju mere, ali nije jasno definisan niti su određene granice prostiranja. *Treće*, teritorije dve vanevropske države, koje učestvuju u radu konferencije (SAD i Kanada) nisu uključene u zonu, a od teritorija evropskih država koje se prostiru na dva kontinenta (SSSR i Turska) uključen je samo deo koji se nalazi u Evropi. Ove slabosti mandata znatno su usložile rad konferencije, posebno u početnoj fazi, a uticale su i na kvalitet dogovorenih mera.

Na osnovu uslova u kojima je sprovedena, atmosfere i načina rada, stokholmska konferencija bi, uslovno, mogla da se podeli na tri faze.

Prva, početna faza je trajala od januara 1984. do druge polovine 1985. godine. U tom periodu diskusija je vođena na osnovu početnih predloga podnetih u prvoj polovini 1984. godine i pretežno je imala načelan karakter. Podnosioci predloga su obrazlagali i branili svoje stavove i, u celini gledano, u toj fazi su se stvarali uslovi za prelazak na konkretniju diskusiju o merama koje su imale izgleda da budu usvojene. Dosta vremena je posvećeno razjašnjavanju madridskog mandata i prevazilaženju njegovih slabosti.

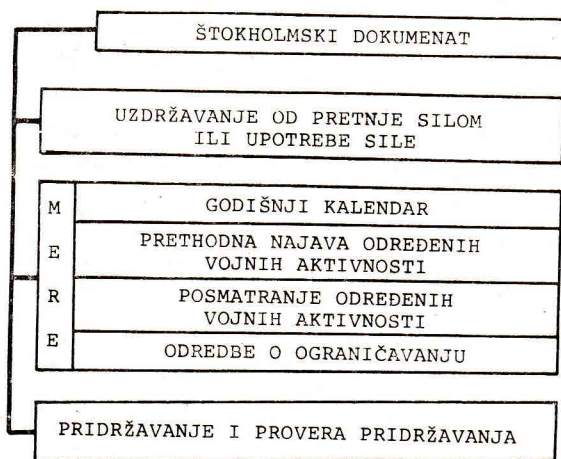
Druga faza je trajala od druge polovine 1985. do sredine 1986. godine. U ovoj fazi rad se odvijao po oblastima pod rukovodstvom koordinatora iz grupe neutralnih i nesvrstanih zemalja. Napuštanjem ekstremnih stavova i sužavanjem diskusije na predloge koji su,

pored opravdanja i logične veze sa jačanjem poverenja i bezbednosti imali izgleda da ih prihvati većina zemalja, stvoreni su uslovi za uspešan prelazak na završnu razradu dokumenta.

U završnoj fazi konferencije, koja se karakterisala većom ili manjom spremnošću za kompromisima, dovršen je i usvojen dokumenat.

Dokument je podeljen na nekoliko poglavlja. Mada je većina tih poglavlja deo jedne integralne celine, budući da se rešenja iz jednog poglavlja reflektuju na rešenja u ostalim, ima opravdanja da se posebno razmatraju, jer svako od njih, istovremeno predstavlja i relativno samostalan elemenat (šema 2).

Šema 2

Osnovne karakteristike pojedinih poglavlja stokholmskog dokumenta

1) Uzdržavanje od pretnje silom ili upotrebe sile

Ovo poglavlje je, u osnovi, skoro potpuno samostalan deo. Dok se u poglavljima koja slede obrađuju mere na vojnom planu i, u izvesnom smislu reguliše način vojnog ponašanja, u ovom poglavlju se predviđa preuzimanje opšte obaveze, odnosno stvara neka vrsta osnove za razradu konkretnih mera.

U suštini, u tekstu ovog poglavlja nema bitno novih elemenata u odnosu na Završni dokumenat iz Helsinkija i Povelje UN, već je to neka vrsta reafirmacije i dalje razrade principa o uzdržavanju od upotrebe sile. Ali to ni u kom slučaju ne umanjuje nje-

gov politički značaj, posebno kada se ima u vidu da iza njega sledi sistem relativno obimnih i pažljivo razrađenih konkretnih mera. Osim toga, sve obaveze predviđene ovim tekstom predstavljaju konkretizaciju odredbi iz drugih dokumenata, posebno dokumenata Ujedinjenih nacija ali specifično primenjenih na odnose među zemljama Evrope.

No osnovu odredbi ovog poglavlja, države-učesnice KEBS preuzele su obavezu da se:

- u međusobnim i međunarodnim odnosima uzdržavaju od pretnje silom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti drugih država, bez obzira na njihov politički, društveni, ekonomski ili kulturni sistem;

- uzdržavaju od manifestacije sile čiji je cilj da se primora neka država da se odrekne svojih suverenih prava;

- uzdržavaju od svake upotrebe oružanih snaga koja je suprotna ciljevima i principima Povelje UN;

- pridržavaju principa miroljubivog rešavanja sporova i ulažu napore da se svi međusobni sporovi rešavaju miroljubivim putem;

- poštuje princip suverene jednakosti država;

- preduzimaju odlučne i efikasne mere, kako na nacionalnom nivou tako i putem međunarodne saradnje, radi sprečavanja i suzbijanja svih akata terorizma, uključujući i mere da se spreči korišćenje njihovih teritorija za pripremu, organizovanje ili vršenje terorističkih aktivnosti, kao i mere zabrane subverzivnih i drugih ilegalnih aktivnosti uperenih protiv drugih država ili njihovih državljana;

- zbog tesne povezanosti bezbednosti u Evropi sa bezbednošću na Mediteranu, učine naporu u pravcu razvoja dobrosusedskih odnosa sa svim državama u tom regionu;

- poštuju i efikasno ostvaruju prava čoveka i osnovnih sloboda kao bitnog faktora za ostvarivanje međunarodnog mira i bezbednosti, kao i razvoja prijateljskih odnosa i saradnje među državama.

Nijednom preuzetom obavezom, a to se u ovom poglavlju posebno i naglašava, ne dovodi se u pitanje pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada. Osim toga, istaknuto je i da se okupacija ili prisvajanje teritorije, koji su rezultat pretnje silom ili upotrebe sile, neće priznati kao zakonito.

Posebno je značajno da je, u okviru odredbi o suzbijanju terorističkih aktivnosti, jasno definisana obaveza država da preduzimaju mere za sprečavanje korišćenja njihovih teritorija za organizovanje subverzivnih aktivnosti protiv drugih država i njihovih državljana.

To je nova, bitna komponenta koja obavezuje države da se od pasivnih posmatrača, a često i sudionika u organizovanju ovih aktivnosti, preobrate u aktivnog borca protiv akcija i pokreta koji narušavaju poverenje među državama. Preuzimajući obavezu da spreče korišćenje svoje teritorije za takve aktivnosti, države preuzimaju i deo krivice ukoliko do takvih pojava dođe. To je početni korak, koji će znatno doprineti efikasnosti borbe protiv terorizma i daljem unapređenju odnosa među državama.

2) *Komplet konkretnih mera za jačanje poverenja i bezbednosti*

Madridski mandat je obavezao konferenciju da prouči i dogovori komplet novih, efikasnih i konkretnih mera za jačanje poverenja i bezbednosti u Evropi. Da bi se izbegla opasnost minimiziranja efekata tih mera, predviđeno je da mere moraju da imaju određeni vojni značaj i da države preuzmu političku odgovornost za njihovo sprovođenje.

Godišnji kalendar je nova mera u okviru ovog kompleta i potpuno odgovara zahtevima mandata.

Cilj dostavljanja kalendara je da se ostvari uvid u planirana angažovanja vojnih snaga svih država na tlu Evrope i da se, na taj način, smanji mogućnost pogrešne procene pojedinih aktivnosti ili namera određenih država.

Na osnovu dogovora, predviđeno je da države međusobno razmenjuju kalendar aktivnosti koje podležu obavezi prethodne najave, a koje su planirane da se izvedu u narednoj godini. Kalendar se dostavlja do 15. novembra svake godine, a aktivnosti se unose hronološkim redom uz navođenje osnovnih podataka. Zbog toga što u vreme izrade kalendara države ne raspolažu preciznim podacima, a i zbog toga što se pre izvođenja svake aktivnosti predviđa posebna prethodna najava, najveći broj podataka je načelne prirode ali dovoljan da se stekne predstava o kakvoj aktivnosti se radi.

Gledano sa aspekta postavljenog cilja, rešenja usvojena u okviru dogovora o razmeni godišnjeg kalendara aktivnosti ne daju mogućnost predviđanja svih aktivnosti koje će se izvoditi u narednoj godini. Obavezom unošenja u kalendar obuhvataju se aktivnosti koje podležu prethodnoj najavi, a predviđene su da se izvode u narednoj kalendarskoj godini, čime se otvara mogućnost naknadnog dodavanja onih aktivnosti koje nisu bile predviđene, bar ne u vreme izrade kalendara, ali i onih aktivnosti koje ne podležu prethodnoj najavi. Mada se, u praksi, ne očekuje da će većina zemalja

imati naknadne aktivnosti, već sama mogućnost da se izvodi nešto što nije uneto u kalendar donekle smanjuje efekat predvidivosti — a to je bio razlog uvođenja ove mere. Međutim, ako se ima u vidu da je to potpuno nova mera, značaj njenog uvođenja ne bi trebalo potcenjivati, naročito zbog toga što ovako, relativno elastično, rešenje omogućava da se reaguje u situaciji u kojoj bi neka zemlja mogla da se oseti ugroženom, a da se, pri tome, ne krši postignuti dogovor. Mogućnost naknadnog dodavanja određenog broja aktivnosti može, ponekad, da poveća osećaj bezbednosti, jer omogućava reagovanje u mogućim kriznim situacijama. Ipak, ne bi trebalo očekivati da zemlje intenzivnije pribegavaju naknadnom dodavanju aktivnosti s obzirom na to da izvođenje nečeg što nije bilo planirano automatski traži odgovor na pitanja vezana za razlog takvog postupka, odnosno pitanja vezana za moguće namere zemlje a to bi dovelo do toga da se pažnja svih ostalih zemalja usmerava na tu zemlju.

I pored toga što ovu meru treba dalje usavršavati, radi se o veoma važnoj meri, posebno ako se ima u vidu politički trenutak u kojem je usvojena.

Prethodna najava određenih vojnih aktivnosti nije nova mera, budući da su početna rešenja dogovorena još u Helsinkiju. U okviru stokholmskog dokumenta ova mera je dalje razrađena, a značajno je da se od principa dobrovoljnosti prešlo na princip obaveznog najavljanja.

Cilj ove mere je da sve zemlje-učesnice KEBS detaljnije upoznaju aktivnosti koje će se izvesti, i to u obimu koji omogućava da se stekne jasna predstava o njenom karakteru i načinu izvođenja.

Prema rešenjima iz stokholmskog dokumenta, najava se šalje najkasnije 42 dana pre otpočinjanja svih aktivnosti koje su unete u godišnji kalendar, kao i onih koje se planiraju u toku godine a ne izvode se putem vežbovnog uzbunjivanja jedinica. Za aktivnosti koje otpočinju vežbovnim uzbunjivanjem, sa kojima jedinice nisu ranije upoznate, najava se daje u vreme uzbunjivanja, i to samo za one aktivnosti za koje se predviđa da traju duže od 72 sata.

Lista aktivnosti koje podležu obavezi prethodne najave obuhvata:

— aktivnosti snaga kopnene vojske, samostalne ili u sadejstvu sa delovima snaga vazduhoplovstva i mornarice, ukoliko se izvode pod jedinstvenom komandom i ako se angažuju najmanje dve jedinice ranga puk/brigada, od momenta kada ukupno angažovane snage dostignu ili pređu brojku od 13.000 ljudi ili 300 i više tenkova; učešće snaga vazduhoplovstva uključuje se u najavu ukoliko se predviđa da se u toku aktivnosti izvede 200 ili više avio-poletanja;

— pomorski desant, ukoliko se iskrcava 3000 i više ljudi,
— padobranski desant, ukoliko se u toku aktivnosti angažuje 3000 ili više padobranaca, i

— prebacivanje snaga iz regiona van Evrope u zonu primene mera za jačanje poverenja i bezbednosti, odnosno u Evropu i pokreti snaga unutar zone, ukoliko se predviđa njihovo angažovanje u nekoj aktivnosti koja podleže obavezi prethodne najave ili se planira koncentrisanje snaga a broj ljudi i tenkova dostiže ili prelazi parametar predviđen za aktivnosti snaga kopnene vojske.

Dogovoreno je da se u okviru najave dostavljaju i neophodni podaci o aktivnosti. Podaci su tipizirani prema vrstama aktivnosti i, ustvari, predstavljaju dopunu i dalju razradu podataka unetih u godišnji kalendar. Vrsta i obim predviđenih podataka trebalo bi da omoguće ostalim državama da dođu do zaključka o kakvoj se aktivnosti radi i da, na osnovu toga, izvrše neposredne pripreme svojih posmatrača — ukoliko se najavljena aktivnost bude posmatrala.

U celini gledano, prethodna najava vojnih aktivnosti osnovna je mera u usvojenom kompletu mera. Sve ostale mere se, manje-više naslanjaju na nju, pa su i rešenja drugih mera uslovljena rešenjima u oblasti prethodne najave. No, i pored toga što je u ovoj oblasti učinjen znatan napredak u odnosu na rešenja iz Završnog dokumenta iz Helsinkija (princip obaveznog najavljivanja, niži parametar, ranija najava, proširena lista aktivnosti itd.), neka pitanja su ostala i dalje nerešena a to, u izvesnoj meri, umanjuje efekte u celini.

Osnovne slabosti u ovoj oblasti su:

— težište je dato na aktivnosti kopnene vojske, a snage vazduhoplovstva i mornarice obuhvataju se samo kada sadejstvuju snagama kopnene vojske, pa čak i u tom slučaju obim podataka o njihovom učešću znatno je manji od obima podataka koji se zahteva za jedinice kopnene vojske. Na taj način se zapostavlja moguća opasnost od angažovanja jedinica tih vidova, čime se istovremeno smanjuje i efekat prethodne najave aktivnosti na jačanje međusobnog poverenja i bezbednosti država u Evropi;

— parametar za najavu aktivnosti pomorskodesantnih snaga relativno je visok i teško je očekivati da će da doprinese povećanju broja najava, posebno ako se ima u vidu da se to odnosi isključivo na broj ljudi koji se iskrcava na kopno ali ne i na ljudstvo koje podržava i omogućava takvo dejstvo. Za jedinice kopnene vojske parametar je određen na relativno niskom nivou sa ciljem da se obuhvati što je moguće veći broj aktivnosti, sa motivacijom da povećani broj najava doprinosi jačanju međusobnog poverenja. Kada se radi o brzopokretnim jedinicama sposobnim za izvođenje iznenadnih

dejstava, naročito kada se njihovo dovođenje u zonu isključuje iz bilo kakvog oblika najave sve do momenta dok ne otpočne iskrcavanje, postoji potreba da se parametar spusti na onaj stepen koji, u određenim uslovima, može da predstavlja neku vrstu pretnje ili demonstraciju sile. Ukoliko je cilj da se doprinese jačanju međusobnog poverenja i bezbednosti svih država u Evropi, pored određivanja realnijeg parametra za najavu angažovanja pomorskodesantnih snaga, neophodno je da se obezbedi i da se ulazak tih snaga ili pokret kroz morski prostor, koji okružuje Evropu, ranije najavi. Samo u tom slučaju može da se očekuje potpuni efekat;

— kada se radi o parametru za najavu aktivnosti vazdušno-desantnih snaga, primedbe su iste kao i za pomorski desant. Osim toga, kod ove vrste aktivnosti najava je sužena isključivo na padobranski desant, što znači da se isključuju svi helikopterski desanti, kao i prevoženje snaga uz sletanje aviona. Na taj način, ova veoma važna komponenta nije adekvatno obuhvaćena, jer se omogućava prebacivanje znatnih snaga vazdušnim putem, bez ikakve najave ili uz najavu ali po odredbama o prebacivanju snaga — uz parametar predviđen za snage kopnene vojske; prebacivanje snaga iz regiona van zone primene mera u zonu drugačije se tretira od pokreta snaga koje su stalno raspoređene unutar zone. Kod snaga koje se dovode u zonu najavljuje se samo dolazak na aerodrome ili luke, ali ne i ulazak u zonu, čime se isključuje obaveza pozivanja posmatrača, budući da posmatračima nije dozvoljen pristup u te baze. Kada se ne planira nikakvo angažovanje dovedenih snaga, a nivo snaga na aerodromima ili u lukama u koje su dovedene ne prelazi dogovoreni parametar, ne prijavljuje se ni dolazak. Takve snage mogu da se dovedu, razmeste u lukama ili na aerodromima neograničeno dugo i kasnije odvedu iz zone a da se to ne najavljuje. Dovedene snage se podvrgavaju svim obavezama predviđenim u ovom dokumentu tek od momenta napuštanja aerodroma i luka u koje su stigle ali i to samo ako se planira njihovo angažovanje u aktivnostima koje podležu obavezama najave ili se planira njihovo koncentrisanje unutar zone. To znači da se dalji pokret dovedenih snaga, ukoliko se ovakvo angažovanje ne planira, ne obuhvata merama za jačanje poverenja.

Značaj ovih slabosti treba realno sagledati i u toku sprovođenja odredbi ovog dokumenta uticati na njihovo prevazilaženje, bilo traženjem objašnjenja, bilo stavljanjem do znanja da se takvi postupci prate. Umanjivanje ili potenciranje značaja ovih slabosti neće da doprinese njihovoj eliminaciji ali će njihovo registrovanje da omogući uspešniji rad na njihovom otklanjanju u eventualnom budućem dokumentu.

Posmatranje određenih vojnih aktivnosti mera je koja je, slično prethodnoj najavi, znatno poboljšana u odnosu na rešenja iz Završnog dokumenta iz Helsinkija. Osnovne razlike u rešenjima između ova dva dokumenta ogledaju se u sledećem:

— prihvaćeno je da se, umesto pozivanja na dobrovoljnoj osnovi, poziva na sve aktivnosti u kojima jačina angažovanih snaga prelazi dogovoreni parametar. Na taj način se prevazilaze sve slabosti Završnog dokumenta iz Helsinkija prema kojem je zemlja koja je izvodila aktivnost odlučivala da li će da pozove posmatrače iz drugih zemalja i određivala listu tih zemalja. Pravo na selektivan izbor je dovodilo i do situacija u kojima baš one zemlje koje su najviše bile zainteresovane za posmatranje određene aktivnosti nisu bile uključivane u listu pozvanih, a to ni malo nije doprinosilo boljem međusobnom razumevanju i jačanju poverenja;

— za razliku od ranijeg dokumenta, u stokholmskom dokumentu je određen i cilj posmatranja. Određivanjem cilja posmatranja potpuno je promenjen i položaj posmatrača. Budući da je posmatračima postavljen zadatak da potvrde miroljubiv karakter aktivnosti i tačnost navoda datih u najavi, obavezana je država koja izvodi aktivnost da, u obostranom interesu, omogući posmatračima da taj zadatak izvrše. Da bi potvrdio miroljubiv karakter aktivnosti, odnosno da bi potvrdio da se pod vidom sprovođenja normalne obuke ne izvode neposredne pripreme za agresiju, posmatrač mora da bude prisutan na onim pravcima i u onim rejonima u kojima se izvode težišna dejstva. Pored toga, da bi potvrdio tačnost podataka datih u najavi, posmatraču treba omogućiti da utvrdi prisustvo osnovnih borbenih jedinica na prostoriji izvođenja aktivnosti, posebno jedinica ranga divizije, što bi mu poslužilo kao osnovica za grubu procenu veličine aktivnosti. Ukratko, posmatrači više ne prisustvuju ranije pripremljenim, demonstrativnim dejstvima, nego neposredno posmatraju stvarni tok dejstava. To je određeni oblik provere pridržavanja dogovora, a taj elemenat je ranije nedostajao;

— Prema Završnom dokumentu iz Helsinkija, zemlja koja je pozivala posmatrače donosila je odluku kada će da uputi poziv. Prema rešenju iz stokholmskog dokumenta, poziv za posmatranje se upućuje istovremeno sa najavom aktivnosti. Na taj način, pozvanoj zemlji je omogućeno da reaguje na poziv, odnosno da odluči da li želi da ga prihvati i da izvrši neophodnu pripremu svojih posmatrača za izvršenje zadatka. Određivanjem roka od 21 dan za odgovor na poziv, omogućava se zemlji koja izvodi aktivnost da organizuje prihvati i smeštaj posmatrača, obezbedi potrebna transportna sredstva i detaljno razradi program posmatranja, uključujući i neposrednu

pripremu onog dela ljudstva koje će da realizuje taj program posmatranja (prevodioci, oficiri određeni da vode grupe posmatrača itd.);

— dogovoren je i parametar kojim se određuje na koje aktivnosti treba pozivati posmatrače. Očekuje se da, uvođenjem parametra od 17.000 angažovanih ljudi, odnosno posebnog parametra od 5.000 ljudi za desantna dejstva, znatno veći broj aktivnosti postane predmet posmatranja. Ukoliko posmatrači potvrde da su sve te aktivnosti deo rutinske obuke jedinice, odnosno potvrde da nijedna od tih aktivnosti ne predstavlja pretnju, znatno se umanjuje mogućnost da se cilj izvođenja takvih aktivnosti pogrešno protumači;

— prema rešenju Završnog dokumenta iz Helsinkija, broj posmatrača je određivala zemlja koja je izvodila aktivnost, a prema rešenju stokholmskog dokumenta, država kojoj je upućen poziv može sama da odredi broj, pri čemu ne može da uputi više od dva posmatrača. Pri ograničavanju prava na određivanje broja posmatrača išlo se na rešenje koje omogućava normalno izvršavanje zadatka posmatranja ali da, istovremeno, ne opterećuje previše zemlju koja izvodi aktivnost. Imajući u vidu mogućnost podele posmatrača na manje grupe, sa dvojicom posmatrača mogu da se pokriju dva osnovna pravca dejstva, što bi, u načelu, trebalo da bude dovoljno da se stekne slika o karakteru aktivnosti. Međutim, ukoliko se broj posmatrača ne bi ograničio, neke veće zemlje bi bile u stanju da pošalju mnogo veći broj nego što bi bile u stanju da učine manje zemlje, čime bi se narušio princip jednakog prava na bezbednost, a istovremeno bi se zemlja koja izvodi aktivnost dovela u situaciju u kojoj bi teško mogla da organizuje efikasno posmatranje;

— za razliku od ranijeg dokumenta, u stokholmskom dokumentu je regulisana i dužina trajanja posmatranja. S obzirom na to da je početak posmatranja uslovljen dostizanjem određenog parametra, logično rešenje je bilo da i trajanje, odnosno završetak posmatranja bude uslovljen njegovim postojanjem. Prema tome, posmatranje počinje od momenta kada se prvi put u toku aktivnosti dostigne predviđeni parametar od 17.000 odnosno 5.000 ljudi za desantna dejstva, i traje sve do momenta kada se, zadnji put u toku iste aktivnosti, broj angažovanih ljudi spusti ispod parametra. To, praktično, znači da se posmatranje aktivnosti ne prekida ako se, zbog ranijeg odvođenja dela jedinica, broj angažovanog ljudstva privremeno spusti ispod parametra ukoliko će, zbog naknadnog uključivanja dodatnih jedinica, taj broj ponovo da dostigne ili pređe isti parametar. Kada se broj angažovanog ljudstva spusti ispod parametra, a ne predviđa se naknadno uključivanje novih snaga, posmatranje se prekida. Ukoliko se sa vežbovne prostorije odvodi jedinica koja

sama dostiže ili prelazi parametar, njen pokret se uključuje u program posmatranja, sve do momenta kada se, na bilo kojem delu marševskog pravca, zbog odlaska pojedinih delova, ukupna jačina preostalih snaga spusti ispod parametra. Samostalno odvođenje manjih jedinica ne uključuje se u program posmatranja;

— jedna od bitnih novina je vezana za vrstu i obim podataka koje posmatrači upoznaju. Dok je, ranije, zemlja koja izvodi aktivnost davala podatke koji su, po njenoj oceni, bili neophodni, u stokholmskom dokumentu je jasno definisana obaveza te zemlje da posmatrače upozna sa zamisli za izvođenje dejstva, kao i sa tokom aktivnosti. Regulisano je da se to sprovodi putem početnog uvođenja u situaciju, svakodnevnim upoznavanjem sa tokom aktivnosti i upoznavanjem sa zadatkom i trenutnom situacijom kod onih jedinica koje posmatrači posećuju i čije aktivnosti posebno prate. Sva ova upoznavanja se izvode uz korišćenje karte, a osim toga, posmatračima se uručuju i skice zamisli dejstva ali samo u osnovnim crtama. Posle početnog upoznavanja sa zamisli dejstva i predviđenim programom posmatranja, posmatrači mogu da traže unošenje nekih manjih izmena i dopuna, ali je ostavljeno pravo zemlji koja izvodi aktivnost da odluči da li će i u kom obimu te predloge da prihvati;

— iskustvo iz primene odredbi Završnog dokumenta iz Helsinkija dovelo je do potrebe da se reguliše i odnos prema posmatračima. Da bi se izbegla situacija u kojoj se nekim posmatračima daju detaljniji podaci ili im se omogućava da posmatraju neki poseban deo aktivnosti van opšteg programa, predviđena je odredba kojom se obavezuje zemlja koja izvodi aktivnost da prema svim posmatračima ima podjednak odnos. Ukoliko posmatrač izrazi želju da stupi u kontakt sa svojom ambasadam ili nekim drugim zvaničnim predstavništvom, obaveza zemlje koja izvodi aktivnost je da mu osigura pravovremeno uspostavljanje veze;

— kao izvestan oblik zaštite onih objekata i rejona koje zemlja koja izvodi aktivnost smatra bitnim za svoju bezbednost, predviđeno je pravo te zemlje da ograniči pristup u izvestan broj osetljivih objekata. Očekuje se da rejoni u koje je pristup ograničen, ni po broju ni po veličini, ne pređu razumne granice. U listu rejona ili objekata u koje je pristup ograničen mogu se uključiti garnizoni, vojni aerodromi i luke, fortifikacijski uređeni objekti stalnog tipa, komandna mesta jedinica, posebno operativni centri i centri veze, ratna skladišta opreme, naoružanja i municije, objekti vojno-privrednog sektora u koje je pristup javnosti ograničen i slično. Posmatračima se može ograničiti pristup i do određenih primeraka vojne tehnike

i naoružanja, odnosno do svega onog što nije bitno za izvršenje njihovog zadatka.

U celini gledano, pitanje organizovanja posmatranja aktivnosti najdetaljnije je razrađeno i to na način koji omogućava posmatračima da, pored ocene karaktera aktivnosti, steknu i određeni uvid u sistem rukovođenja, a donekle i u stepen obučenosti angažovanih jedinica i komandi.

Ograničavanje vojnih aktivnosti nova je mera koja je uvršćena u mere za jačanje poverenja i bezbednosti nakon dugih diskusija i detaljnih analiza, uz izuzetno oštro suprotstavljanje jednog broja zemalja. Zbog toga se, u ovoj oblasti, nije otišlo mnogo dalje od početnih koraka, pa su, i pored velikog značaja ove mere, praktični efekti relativno mali.

Dogovoreno je da se sve države obaveste o aktivnostima koje podležu obavezi prethodne najave u kojima učestvuje više od 40.000 ljudi, a koje se planiraju za izvođenje *u godini iza sledeće godine*. Mada se rok za dostavljanje obaveštenja poklapa sa rokom za dostavljanje kalendara (15. novembar svake godine), ovo obaveštenje nije deo kalendara. Ukoliko se u kalendar koji se dostavlja sledeće godine ne unesu aktivnosti o kojima su ostale zemlje bile ranije obavestene, nije dozvoljeno da se izvedu. (Primer: u 1987. godini se najavljuju dve aktivnosti u kojima učestvuje preko 40.000 ljudi, čije se izvođenje planira u 1989. godini. Ukoliko se u kalendar koji se dostavlja 15. 11. 1988. godine te aktivnosti ne unesu, zemlja ne može u 1989. godini da ih izvede.) Međutim, zemlja može da unese u kalendar i nove aktivnosti u kojima učestvuje preko 40.000 ljudi za koje nije poslala ranije obaveštenje. To znači da ranije obaveštenje nije obaveza nego dobra volja i težnja da se doprinese jačanju međusobnog poverenja.

Posebnom odredbom je regulisano da je za aktivnosti u kojima učestvuje preko 75.000 ljudi *obavezno* poslati ranije obaveštenje. Ukoliko se takvo obaveštenje ne dostavi, aktivnost ne može da se izvede. (Primer: ukoliko se do 15. 11. 1987. godine ne dostavi obaveštenje, u 1989. godini ne može da se izvede aktivnost u kojoj učestvuje više od 75.000 ljudi.) Ograničavajući efekat ove odredbe donekle se umanjuje time što se obuhvataju samo aktivnosti koje podležu obavezi prethodne najave, a sve što se izuzima od te obaveze, izuzima se i od ograničavanja.

Zbog toga što je ostavljena mogućnost da se, pored aktivnosti koje su unete u godišnji kalendar, u toku godine naknadno prijave i izvedu i aktivnosti uz prethodnu najavu od 42 dana pre otpočinjanja, dogovoreno je da se ograniči njihova veličina na najviše do 40.000

ljudi. Broj aktivnosti koje mogu da se najave po ovoj osnovi nije ograničen ali je preporučeno da bi trebalo da bude što je moguće manji.

Evidentno je da su ovde postignuta polovična rešenja i to samo u odnosu na neke moguće oblike ograničavanja vojne aktivnosti, dok su bitni elementi potpuno izostavljeni. Ukoliko se želi stvarno uticati na jačanje međusobnog poverenja, a posebno na stvaranje osećaja bezbednosti, neophodno je da se ova mera potpuno razradi — imajući uvek u vidu da je to postepen proces i da ne bi smeo da dovede do suprotnog efekta. Kada se radi o ovoj meri najvažnije je da je proces započet i postignute rezultate trebalo bi meriti sa tog stanovišta.

3) *Pridržavanje i provera pridržavanja*

Ovo je posebno i veoma važno poglavlje stokholmskog dokumenta u kojem nije obrađena praktična mera — gledano sa stanovišta prethodno pomenutog kompleta mera — nego je razrađen sistem za proveru pridržavanja dogovora. Važnost i potrebu detaljne razrade sistema provere pridržavanja podvukao je još madridski mandat, unevši obavezu da usvojene mere budu praćene odgovarajućom proverom, pri čemu bi oblik provere trebalo da bude određen konkretnim sadržajem dogovorenih mera. Činjenica je da nijedan dogovor ovakve prirode, nad čijim sprovođenjem nije mogao da se ostvari uvid, nije imao nikakvog praktičnog značaja. Sa tom činjenicom su, i pored početnog protivljenja, morale da se pomire i zemlje koje nisu želele da prihvate odredbe kojima se donekle narušava suverenitet država, tako da je na kraju učinjen prodor i u ovoj oblasti.

U toku održavanja konferencije, diskusija se vodila o više mogućih oblika provere, ali se na kraju, skoro isključivo orijentisala na pitanje sprovođenja inspekcije. Kao rezultat takvog toka diskusije, prihvaćena je inspekcija kao osnovni oblik, a svi ostali oblici su marginalno razmatrani.

Osnovna rešenja se svode na sledeće:

— svaka država ima pravo da traži inspekciju na teritoriji neke druge države, čak i kada snage te države nisu angažovane u aktivnostima zbog kojih se inspekcija traži;

— zahtev se postavlja kada se sumnja da se dogovor krši — bilo da se izvodi aktivnost koja nije prijavljena, a očekivalo se da bude prijavljena, bilo da se izvode prijavljene aktivnosti na koje nisu pozvani posmatrači, a trebalo je da budu pozvani;

— pri postavljanju zahteva nije obavezno da se pružaju dokazi, dovoljna je sumnja i navođenje razloga;

— na teritoriji neke države može da se zahteva najviše do tri inspekcije godišnje, pri čemu jedna država može da postavi najviše jedan zahtev — da se ne bi desilo da jedna država iskoristi sva tri prava na inspekciju u nekoj drugoj državi;

— ukoliko zbog više sile (zemljotres, poplava itd.) zahtev ne može da se realizuje, računa se kao da zahtev i nije postavljen. Računaju se sprovedene inspekcije a ne postavljeni zahtevi;

— rejon u kojem se sprovodi inspekcija određuje zemlja koja postavlja zahtev. Rejon prostiranja ne može da pređe površinu potrebnu za izvođenje jedne armijske operacije;

— zemlja kojoj je upućen zahtev obavezna je da ga prihvati ukoliko nisu iskorišćena sva tri prava na inspekciju na njenoj teritoriji u toku kalendarske godine, pod uslovom da je to prvi zahtev koji joj je uputila jedna zemlja. U svom odgovoru na zahtev zemlja kojoj je zahtev upućen reguliše sva pitanja vezana za sprovođenje inspekcije koja su u njenoj nadležnosti. Odgovor mora da se pošalje u roku od 24 sata nakon postavljanja zahteva, a inspektori imaju pravo da uđu na teritoriju zemlje u kojoj se sprovodi inspekcija najkasnije do 36 sati nakon postavljanja zahteva;

— sa zahtevom i odgovorom na njega upoznaju se sve ostale države-učesnice KEBS;

— dužina trajanja inspekcije ograničava se na 48 sati, računajući od momenta kada inspektori stignu u rejon inspekcije;

— tim se sastoji od četiri inspektora i pomoćnog osoblja. U okviru rejona inspekcije tim inspektora odlučuje o tome da li želi da obavi inspekciju sa zemlje, iz vazdušnog prostora ili kombinovano, određuje pravce i vreme kretanja, kao i pravce leta aviona;

— zemlja u kojoj se sprovodi inspekcija ima pravo da odredi mesta ulaska inspektora na svoju teritoriju, da prati rad inspektora, da odredi objekte i rejdone u koje je pristup ograničen i da obezbedi terenska vozila i avion ili helikopter. Ukoliko želi, može da odobri zemlji koja sprovodi inspekciju da koristi svoja vozila i avion;

— nakon završene inspekcije, zemlja koja je postavila zahtev obavezna je da pošalje izveštaj o rezultatima inspekcije svim državama — učesnicama KEBS.

Važnost ovih rešenja je u tome što su, prvi put u procesu KEBS, detaljno razrađeni modaliteti sprovođenja inspekcije i što su jasno precizirane obaveze države koja postavlja zahtev i države kojoj je zahtev upućen. U tome se otišlo mnogo dalje nego što se očekivalo

i stiče se utisak da rešenja u oblasti kompleta mera umnogome zaostaju za rešenjima u oblasti oblika provere pridržavanja.

U okviru ovog poglavlja prihvaćena je i odredba o shvatanju država da nacionalna tehnička sredstva mogu da imaju određenu ulogu u praćenju pridržavanja dogovorenih mera za jačanje poverenja i bezbednosti. Ovo je mnogo manje od onog čemu su težile tehnički jake države — prihvatanju odredbe kojom se legalizuje pravo na primenu tih sredstava i zabranjuje ometanje te primene. Ako se ima u vidu da nema potrebe da se dozvoljava korišćenje tehničkih sredstava, ukoliko se ona koriste na svojoj teritoriji ili u eksteritorijalnim prostorima i da bi zabrana ometanja zahtevala da se definiše šta se sve smatra ometanjem, jasno je da ovakav zahtev nije mogao ozbiljnije da se razmatra, posebno ako bi, na taj način, tehnički jake zemlje obezbeđivale sebi određenu prednost.

Gledano u celini, stokholmski dokument predstavlja značajan korak napred u regulisanju vojnog ponašanja država. Na osnovu rešenja iz dokumenta moguće je, u određenom obimu, predvideti intenzitet vojne aktivnosti na tlu Evrope, čime se stvara mogućnost ocene stanja u međusobnim odnosima. Međutim, konferencija u Stokholmu nije razrešila sve probleme vezane za jačanje poverenja i bezbednosti, pa nije stvorila uslove za prelazak u drugu fazu, odnosno prelazak na pregovore o postepenom razoružanju. Mnoga pitanja su ostala nerešena ili su samo delimično rešena što zahteva da se nastavi sa radom na dopunjavanju i usavršavanju ovog dokumenta. Ovo nije moguće uraditi bez dopune i delimične izmene mandata, pri čemu treba otkloniti slabosti koje su, uglavnom, i uticale na to da se mnogi problemi samo delimično reše. Isključivanje delova oružanih snaga i delova teritorije nekih zemalja ne obezbeđuje jednake uslove za sve zemlje a bez toga se ne može uticati na jačanje međusobnog poverenja, a posebno na razvijanje osećanja potpune bezbednosti. Tek kada se osigura ta jednakost može da se računa na suzbijanje sumnji i trebalo bi očekivati da će to biti jedno od prioritetnih pitanja na bečkom sastanku KEBS. Ostaje da se vidi koliko daleko su zemlje-učesnice KEBS spremne da idu da bi ostvarile ovaj cilj.

S U M M A R Y

THE STOCKHOLM CONFERENCE — CONTINUATION OF THE PROCESS STARTED IN HELSINKI

The task of the Conference on measures for building the confidence and security, and on disarmament in Europe, held in Stockholm from January 1984 to September 1986, as a part of the Conference on the European security and cooperation, was to work out such measures that would contribute to the strengthening of mutual confidence and security of European countries.

The document adopted at the Stockholm conference represents a further improvement of that part of the Final Document of the Helsinki Conference in the author's opinion be fruitful, since there do not exist basic, elemental, in which issues pertaining to the security in Europe were worked out. Generally taken, the Stockholm document means a significant progress in regulation of the military behaviour of states. On the basis of solutions contained in the document it is possible, to some extent, to foresee the intensity of military activities in Europe. Thus a possibility for assessing the situation in inter-state relations has been created. The Stockholm Conference, however, has not solved all problems pertaining to the process of building and strengthening the confidence and security and thus it has not created necessary conditions for a transition to negotiations on disarmament. Numerous issues have been left either unsolved or only partly solved. The exclusion of elements of the armed forces and of parts of territories of certain countries from the foreseen measures does not ensure to all countries equitable conditions, without which an influence towards further strengthening of mutual confidence and a feeling of complete security cannot be exerted.

R E S U M E

LA CONFERENCE DE STOKHOLM — SUITE DONNEE AU PROCESSUS AMORCE A HELSINKI

La conférence sur les mesures de renforcement de la confiance et de la sécurité et sur le désarmement en Europe, tenue à Stokholm de janvier 1984 à septembre 1986, donnant suite à la Conférence sur la sécurité et la coopération Européennes, a eu pour but d'élaborer les mesures susceptibles de renforcer la confiance et la sécurité réciproques des pays d'Europe.

Le document adopté par la conférence de Stokholm marque une promotion continue de la partie du Document final d'Helsinki qui traite des questions liées à la sécurité en Europe. Pris dans son ensemble, le Document de Stokholm marque un progrès important en vue de régler le comportement militaire des Etats. Sur la base des solutions offertes par le Document, il est possible de prévoir à un certain point l'intensité des activités militaires sur le sol de l'Europe, ce qui permet d'apprécier la situation des relations internationales. Pourtant, la conférence de Stokholm

n'a pas réglé tous les problèmes liés au renforcement de la confiance et de la sécurité et, par conséquent, n'a pas réuni les conditions des négociations sur le désarmement. De nombreuses questions sont restées en suspens, ou n'ont été réglées qu'en partie. Exclure du cadre des mesures prévues des parties des forces armées et des territoires de certains pays n'assure pas les chances égales à tous les pays, sans quoi l'on ne peut influencer sur le renforcement de la confiance réciproques et du sentiment d'une sécurité absolue.

РЕЗЮМЕ

КОНФЕРЕНЦИЯ В ШТОКГОЛЬМЕ — ПРОДОЛЖЕНИЕ ПРОЦЕССА, НАЧАТОГО В ХЕЛЬСИНКИ

Конференция по укреплению доверия и безопасности и разоружению в Европе, проведенная в Штокгольме в январе 1984 по сентябрь 1986 г., как часть Конференции по европейской безопасности и сотрудничеству, имела задание разработать меры, которые бы способствовали укреплению международного доверия и безопасности в Европе.

Документ, принятый на штокгольмской конференции, представляет собой дальнейшее совершенствование той части хельсинского Завершающего документа, в которой обрабатываются вопросы, связанные с безопасностью в Европе. Если смотреть в целом, в штокгольмском документе замечается значительный прогресс в регулировке военного поведения государств. На основании положений этого документа, можно, в определенном объеме, предвидеть интенсивность военной активности в Европе, чем предоставляется возможность оценки состояния взаимных отношениях. Но, конференция в Штокгольме не решила все проблемы, связанные с укреплением доверия и безопасности, и поэтому не создала условия для перехода на переговоры о разоружении. Многие вопросы остались нерешенными или только частично решенными. Исключение частей вооруженных сил и частей территорий некоторых стран из рамок предусмотренных мер не обеспечивает равные условия для всех стран, а без этого нельзя влиять на укрепление взаимного доверия и чувство полной безопасности.